SZALAI IMRE

LAKATOS PÉTER PÁL

Bölcsőjét a balatoni szélnek ugyan az a vonulata lengte körül, mint Bozzai Pálét, 1848 szabadságküzdelmei ifjú honvédjének és megéneklőjének bölcsőjét egy volt a szülőházuk.

Sírját ugyanabból a földből nőtt fű lepi be, mint Batsányi Jánosét, a francia forradalom és a Martinovics-mozgalom buzgó ünneplőjének sírját: egy a temetőjük. Élete, mely a Bozzaiével közös kővágóörsi szülőház és a Batsányiéval közös tapolcai temető időbeli határai között gombolyodott le, egy tehetséggel és igazságkereséssel megáldott, szenvedéllyel és seznvedéssel megvert, harcos és küszködő lélek elviselhetetlen terhei alatt összeroppant élet volt.

Sorsa kegyetlen, mint amazoké is. De elhivatott volt, mint azok. Batsányi öntudatos szavával élve: hazáját akarta szolgálni. Mindhárom költőt a szabadság, a haladás eszméinek hirdetése miatt fosztották meg az éltető szabadságtól. Batsányi János és Bozzai Pál Kufstein, Brünn, Theresienstadt fojtogatásában fulladozott, Lakatos Péter Pál a rákospalotai és Mosonyi utcai gyűjtőfogház, a kistarcsai és nagykanizsai internálótábor és végül a győri fogház rabjaként.

Lakatos Péter Pál egyik utolsó fényképe

Mindent vállalt, amikor meggyőződéséért helyt kellett állni, és sohasem hátrált meg. Korán elégett, a forradalmi mozgalom és a magyar irodalom egyik nagyrahivatott tehetségét veszítette el időnek előtte, már évekkel halála előtt. Aki egykor a közösségért vívott ütközetekben edződött a forradalom derékhadának harcosává és költészetének nemes szavával hirdette az ígéretes jövőt — önmagába roskadva hallgatott el, s tengődött évekig a magányosság s a lemondó mámor martalékaként.

Élete az enyémmel gyerekkorunkban, ifjúságunkban úgy összeforrott, értelmetlen volna s az igazság megcsonkítása, ha rést keresnék, amelyen átbújva, róla szólván, a magam személyét elrejthetném.

Péter Pál sudár kisgyerek, parasztian csontos, mint az apja. Hétéves korában megtámadja az irgalmatlan kór: csonttuberkolózis. Apám, akinek kedvence, hozza Pestre, viszi Bécsbe, gyógyíttatni. A tuberkulotikus folyamat évek múlva megszűnik. Teste eltorzult. Csúnya szó: púpos.

Ám virgonc mozgása, kedve visszatér. A nagy udvarház, amelyben 1898. április 7-én született, gyerekkorunk csodavilága, telve játékváró, játékkínáló alkalmatossággal. (A ház 1721-ben épült, a vidéket birtokló Eszterházyak tiszttartójának, a költő Bozzai Pál apjának lakóháza volt. Péter Pál elvégzi a falusi elemi iskolát, aztán 1908-ban beíratják a keszthelyi katolikus főgimnáziumba. Tízéves.

A gimnázium egyik tanára édesapjának testvére: dr. Lakatos Vince főtisztelendő úr, a csornai premontrei rend keszthelyi társházának kanonokja, az Akadé-

mia és a Kisfaludy Társaság tudós tagja. A tudós pap gondozásába veszi az értelmes rokongyereket, irányítja szellemi fejlődését. A fiú játszva halad tanulmányaiban, esze vág, mint a borotva. A nagybácsi az irigykedés, a púp a gúny tárgya a falusi csemeték között, de Lakatossal nem tanácsos kikezdeni. Nincs szüksége a nagybácsis tekintélyre, visszavág szóval, ököllel, és éles a nyelve és kemény az öklé. Jó tornász, izmos, futásban sem marad el társai mögött. A katolikus gimnázium tanulója fölött ott magasodik óvón és serkentőn a hatalmas termetű, boltozatos koponyájú pap.

Elkövetkezik a kamaszkor.

Lakatos még nem számolhat lelkének erejével, tehetségének szépségével. Most még a test mindenhatóságának idejét éli. A sors gonosz volt hozzá, megcsúfította, s Isten — hol volt az Isten? Tűrte ezt? Gondviselése csak üres szófia beszéd. Lakatosban összeomlott az Istenbe vetett bizalom, elveszti a vallás óvó, dajkáló öleléset, megrendült hitében nem lel vigaszt, meghasonlott lelkében nem talál nyugtot.

Műegyetemi hallgató voltam már akkor, galileista. Szabadságidőmet nyaranta otthon töltöttem, a nagyszülői házban, Lakatossal együtt. Elrémített meghasonlott lelkivilága, feneketlen hitetlensége, kétségbeesett élettagadása. Megdöbbenten éreztem, hogy az öngyilkosság határán van, valamit tenni kell. Magam is még kiforratlan, álmatlan éjszakákon át vívódtam a lelkiismeretemmel. Új hitet kellene adni a régi helyett.

Lassan, fokozatosan bevezetem a szocializmus tanaiba.

Sok évvel később kinn háltunk Lakatosék csörgői vincellérlakában Lakatos édesapjával. Ősznek évadja volt, zivataros. Az öreg Lakatos egy heves vita befejezéseként kikergetett az éjszakába. — Kommunistának nevelted a fiamat! — üvöltött rám.

Összekaptam a cókmókomat, s mentem ki az éjszakába. Kedves, jó Pali bátyám, mit szólhattam volna? Kommunistának neveltem. Állhatatosabbnak magamnál. Lakatos éppoly fanatikus kommunista lett, mint amilyen vallásos volt azelőtt. Istenméretben gondolkodott.

1916-ban Budapestre költözik és beiratkozik a Műegyetemre. Nem sok lelkesedéssel járja az előadásokat, de eredményesen teszi le a vizsgáit. Közben verseiget és sorra mutogatja írásműveit nekem, aki már korábban írogattam. Versei természetesen még kiforratlanok, naivak. 1920-ban odahaza egy nyári estén olvassa föl azokat a költeményeket, amelyeknek hallatára meghatottan átölelem: — most már nem kellek neked a költészetedhez. — Ezek voltak első megjelent versei. 1922-ben hozta őket a *Nyugat*ban Osvát, aki nagyra tartotta Lakatos tehetségét. E sorokban a szabad vers akkoriban megszokott szögletességét legömbölyítve görgette ifjúi bánatát, ámbár ez már nem is a bánat maga, hanem a nosztalgia az elmúló szomorúság után. Mert már: *tudja, kicsoda,* s fennen hirdeti: *Ember, Béke, Teteremtő.* — Mindent átölelő igaz emberré vágyakozása a *Határtalan vagy* kezdetű versében szinte túlömlik a sorok peremén:

Én véges vagyok, roncs, koldus.
De mindent, amit a porban fetrengve
összekoldultam, amit a földből kikapartam,
amit teremtettem, neked adom mind, mind
Te Határtalan, Ember.

A német expresszionista költemények patetikus „Ember!" arculata kapja itt visszfényét, bárha tompítottabb pátosszal. S ugyane hatások mutatkoznak képzettársításaiban, szóösszetételeiben, meglepő jelzőiben: — *fölpompáztam szememet az öröm tisztaságával,* — *láztikkasztó erdőben jártam,* — *bánat-talaj,* — *bánat-lázak.* De sóvárgó jószándéka megragadó:

Tudom ki vagyok: Béke.
És összetöröm a fegyvereket, kicsavarom
az emberkezekből és emésztő lángokba vetem.
Tudom, ki vagyok: Teremtő.
És terhesen hordozom magamban
új világok létrehozását, örökkévalóságát.

A Tanácsköztársaság idején együtt vonulunk május 1-én, majd augusztusban Friedrichékkel szemben a Lánchídon. A rendőrök megkardlapozzák. A Tanácsköz-

társaság bukása után elkeseredve utazik haza, Kővágóörsre. Emlékezetébe idézi kamaszkori múltját:

Voltam szerelemben
s a halállal szemben...

1920-ban írja ezt. S a vers tele borús sejtelemmel:

Falum fölött árnyék.
Meggörnyedt testemre
de sok rossz út vár még...

Költői jóslat, bevált jóslat.

Az 1919—1920. tanévben még a Műegyetem beiratkozott hallgatója, de indexe már kevés eredményt mutat. Sikerrel letette első szigorlatát, de ezzel le is zárult műegyetemi pályafutása. Fölvéteti magát a Tudományegyetem jogi karára, de ez is csak folytatás nélküli próbálkozás. Ám közben állandóan olyan ismeretanyaggal bővül tudása, amely véglegesen egy cél felé irányítja életpályáját és minden cselekedetét: a proletariátus nyomorult sorsának megismerése, s a marxizmusnak egyre elmélyültebb tanulmányozása. 1919 óta a Szociáldemokrata Párt tagja, s ez időtől fogva irodalmi működését mindinkább politikai és társadalmi eszméinek szolgálatába tereli, amelyekben a legjobb otthonát leli.

Az 1921-ben indult *Magyar Írás*-nak egyik megbecsült és sokat foglalkoztatott munkatársa. Az akkoriban általánossá vált szabadvers-formát alkalmazza költeményeiben olyan következetességgel, hogy még Szabó Lőrinc *Föld, Erdő, Isten* című versgyűjteményének kritikájában is a kötetlenségben megnyilatkozó szabadságot kéri számon, mint amely egyedül képes biztosítani a költői felszabadulást. Erdélyi József *Ibolyalevél* című kötetének könnyed verselése nem több számára, mint játékos fütyörészés. A saját zsoltárszerű lejtésben hullámzó verssorai még bibliai emlékeket tárolnak, s Krisztus neve, alakja még föl-fölbukkan nem egy sóhajtásában. De az eljövendő Lakatost idézi elénk a Nietzschenek akkoriban magyar nyelven megjelent *Zarathustra* mű recenziójából vett idézet: „... hiába támadják Zarathustrát, mint erőszakos, immorális embert, mégis a közösség embere. Alkotó és ez elég!"

A felkiáltójellel végződött idézethez mi is hozzátennénk még a magunk felkiáltójelét. Közösség és alkotás — úgy összeforrott Lakatos világában, életszemléletében, oly elválaszthatatlanul, hogy csak a közösségért történő alkotást tartotta természetes, emberi, művészi tevékenységnek. Másrészt az alkotás mindenekfölött-valóságáról vallott meggyőződése bukkan itt föl először, s jellemzőn, mintegy fölmentő alibiként az elkövetkezők elé.

1923-ban az *Új Kultúra*, amelynek szerkesztője a *Magyar Írás* munkatársaként is számon tartott Bács Imre Endre volt, főmunkatársai sorában nevezi meg Lakatost. A lap két számban is közli verseit. A húszas évek második felétől kezdve jelennek meg versei a *Népszavá*-ban is.

1924. augusztus 25-én házasodik össze Lakatos Péter Pál Lengyel Annával, a révfülöpi állomásfőnök lányával. Két gyermekük születik: Mária és László.

A Balaton mellől feleségéhez írt egyik levelében ujjong afölött való örömében, hogy fürdés közben elnézte a gyerekek kis testét, gyönyörködve. Mária az anyjához hasonlít, de „Laci teste az enyém — írja — amilyen akkor voltam, mikor még sudáregyenesen ficánkoltam én is a falu utcáin, a Kőháton, s itt a Balaton partján. Íme, újjászülettem én is, és újra egyenesnek, sudárnak, mint voltam én is hat éves koromig." És néhány sorral lejjebb: „egyre büszkébb vagyok rád, mert görbe gerincemet kiegyenesítetted."

A *Magyar Írás*-ban megjelent versekben folyamatosan tisztulnak képei. *Gyárkémények egetsimogató füstjéről* ír, — *emelem karom, hogy a napot földreöleljem,* — *hallatos szóval hívom anyámat.* — Érzékenysége túlnő a saját személyén, a családi életbe terebélyesedik, s mintha házasságkötése és a családi boldogság visszhangja megteremtené a kötöttebb verselést s a rímelést is:

anyjához:

...Úgy ömlik el s a fényt úgy záporozza
e drágamívű két jóságkehely, —
nem érthetem, nem tudhatom, miért van,
csak rám tekint, s az élet rámlehel. (Anyám szemei)

feleségéhez:

...Érő kalász a nap fénysátorában
szíved harangos jóságritmusa,
s ha szememet a szemedbe nem ásnám,
oly érthetetlen lenne és kusza
az életem... (Tisztaságod)

gyermekéhez:

...Egy hang, s a szobám templommá épül,
görbülő száj, — és sír a világ,
Mária ő: kifolyó vérem,
csonka életem ígérete. (Mária a gyermekem)

1926-ban a Nemzeti Újsághoz juttatja be a Központi Sajtóvállalat igazgatója, Berkes Róbert, a keszthelyi főgimnázium igazgatójának, Berkes Ottónak fivére.

1927-ben megismerkedik József Attilával, és ez vérpezsdítő hatással van életére, s bizonyos mértékben költészetére is. Kettejük barátságát nemcsak lelkialkatuk néhány közös vonása, s nemcsak világszemléletük, meggyőződésük azonossága, hanem költészetük közös témaköre is szorosabbá kapcsolta. Sorsa is néhol párhuzamos József Attila sorsával, csak az ő halálát nem a sebesen futó mozdony, hanem a lassan ölő méreg okozta időnek előtte.

József Attila minden ízében költő volt, művész, aki akart és tudott is játékos lenni a virtuózitásig. Lakatosban szemernyi sem volt a játékos könnyedségből. Ami benne felfokozott volt, gyakran a zordságig, az sokkal kevésbé a művészi ösztönzésű, mint inkább a profétai hangban jutott kifejezésre. S ha a harmincas években már élt is verselési készségével, az jellemzően a bravúros *Istentelen vers* pörölycsapásszerű gondolatritmusában mutatkozott. S míg József Attila költészetében teljesen felolvadt a szocialista gondolat, Lakatosnak inkább költészete olvadt föl a politikai mondanivalóban. A tendencia a költészetben indirekt, a politikában direkt utat kíván, a költészet közvetett, a politika közvetlen út a néphez — és Lakatos inkább az utóbbi utat járta. Költészetének java a hitvalló kommunista politikusnak igehirdetése volt.

1928-ban ismerkedik meg Tamás Aladárral, aki akkori pártmegbízatása értelmében, mint a *Bartha Miklós Társaság* ügyvezető titkára, József Attilát és Lakatost is beszervezi a Társaságba. A Bartha Miklós Társaság állomásából érkezik 1929-ben Lakatos — és József Attila is — a Fábián által követett úton az *Előőrs* kitérő állomására, ahol egy képzőművészeti kritikájával áll az akkori Bajcsy-Zsilinszky magyarkodása mellé, a paraszt-öntudat vallójaként. E kurta kitérés után visszatér 1929-ben a régi vágányra, mint az *Új Magyar Föld* szerkesztője — a lap felelős szerkesztője és kiadója, Fábián Dániel nemesebb törekvéseivel egy úton. Lakatosnak két verse jelenik meg e folyóiratban 1929-ben, majd a következő évben József Attilának *Nincsen apám, sem anyám* című verskötetéről írja az első komoly és elismerő méltatást.

A szociális bajokról is emeltebb hangon harsan föl ítélete: — *messze falukban idegen és úri bitangok a föld barna mellére taposnak.*

1929-ben adja ki kilencedmagával a *Jóság* című antológiát, amely vezető helyén Lakatos kilenc versét mutatja be. Itt még visszatér a szabad vershez, igaz, hogy e verseknek csak megjelenése, s nem megírása kapcsolódik 1929-hez, mert ezek jórészt a *Nyugat* versekkel egyidősek, vagy éppen azonosak.

1929-ben kapcsolódik be Lakatos a *Kortárs* szerkesztőségi munkájába is. Kritikai tanulmányt ír József Attiláról, s Radnóti Miklós *Pogány köszöntő* című kötetéről. Radnóti Miklós Lakatos közvetítésével ismerte és szerette meg József Attilát és költészetét.

1929-ben lép be Lakatos a kommunista pártba.

1931-ben a 100% köréhez csatlakozik. Vasárnap délutánonként illegális elvtársak gyűlnek össze lakásában, közöttük gyakran József Attila is. Ilyenkor Lakatosnénak el kell távoznia a lakásból, hogy „fehér" maradjon, hogy még az elvtársak se ismerjék — hiszen ahhoz, hogy ő hozzon-vigyen iratokat, üzeneteket, nem volt szabad „vörösnek" mutatkoznia. Lakatos maga könnyű szívvel vállal veszedelmes pártmegbízatásokat. Ő gyűjti össze az illegális *Kommunista* kéziratait, tőle szállítják nyomdába az összegyűjtött anyagot, sőt nemegyszer maga is viszi a kéziratokat. A 100% egy cikkéért, melyet a párt akkori titkára írt, Lakatos vállalta a törvény előtt a felelősséget.

Nem örültem e vállalásnak, nem is helyeseltem. Bár a pártnál javára írták, én eszmei erőszaktételnek tartottam, s egy esetleges későbbi meghasonlás csírájának a

büntetés elszenvedése folyamán — hogy olyasmit vállal és azért bűnhődik, amit nem ő követett el. De — bár véleményét nem osztottam — túl a pártkövetelményeken, lelki diszpozícióját megértettem. Tudta, milyen szüksége van a világnak lázadókra és lázadásra, mely szinte hivatásszerűvé érett benne. Annyira megrészegült a lázadástól, természetes lelki táplálékává vált (s későbbi években, mikor már nem volt szükség rá, kereste a kompenzációját). Priuszában ekkor már izgatás, kommunista röpiratok terjesztése szerepelt, 1930-ban kelt ítélet alapján négyhónapi fogházbüntetés. Ezúttal megúszta 300 pengő pénzbüntetéssel.

Még egy pénzbüntetés szerepel a priuszában: a társadalmi állapotokat a nyilvánosság előtt nyomdafestéket nem tűrő kifakadása, kritizáló magatartása miatt. Ez 1932 keltezésű. S ugyancsak ez évben indítanak ellene sajtópert Pákozdy Ferenccel együtt, Pákozdynak a 100%-ban megjelent *Kalapácsos ember* című verse miatt. Ebben az ügyben Lakatost fölmentették. De már 1933. február 21-én ismét rab, a Pestvidéki fogház 309. számú cellájának rabja.

Mióta az 1928-ban megjelent *Társadalmi Lexikon* szerkesztője, Madzsar József fölfigyelt Lakatosra — és róla is közölt röviden ismertető cikkelyt —, nem vesztette szem elől. Atyai jóbarátként karolja föl és segíti pályáján. A *Társadalmi Szemle* Birkás Péter álnév alatt közli Lakatosnak *A tudomány szervezése Oroszországban* című cikkét. Még ugyanez évben adja ki Lakatos Madzsar megbízásából *A munkásmozgalom története* két füzetének fordítását, *A nagy francia forradalom története* és *Az ipari forradalom Angliában és a Chartizmus* címmel, továbbá Nyeverov és Gorkij egy-egy novellájának német nyelvből átültetett füzetét. 1932-ben veszi át a *Szabadon* című folyóiratnál a „kollektív szerkesztés vezetését". A lapban Mécs Lászlóról, az akkoriban igen népszerű pap-költőről szedi le a keresztvizet, bírálva *Úgy is mint költő* címmel a verskötet papi zsolozsmáit. Ugyanez évben a *Valóság*-ban ír Babits Antológiájáról elmarasztaló kritikát az „örök szépségek" és „a művészet osztályfelettisége" hamis tételei miatt. Közben a Bartha Miklós Társaságban tömörült kommunista tagok az eddig — a politikai erővonalak irányában — hullámzó Társaság működését döntő módon befolyásolják. Mindaddig, amíg — 1933. január 16-án — a Társaság ülésére betörnek Hain Péter detektív-főfelügyelő pribékjei, a jelenlevőket bekísérik, s otthonukban, így Lakatos Podmaniczky utca 61. alatti lakásában is házkutatást tartanak. Őt magát kiviszik a gyűjtőfogházba.

Idegen világ ez a kívülállónak, a képzelet nem hatol belsejéig. A rabságot szenvedőnek a látogató jelenti az életet, mint idegen honba kiszakadtnak a hazulról érkező. A honvágy és a szabadságvágy a látogatóra összpontosul. Lakatos börtönnaplója arról tanúskodik, hogy erejében nem oly szilárd, mint azelőtt volt. A panasz és kérdőre vonás sem idegen tőle. Egyedül van a zárkában s ez még inkább növeli elhagyatottságát. „Sokszor jó lett volna valaki — írja —, amikor nagyon rámfeküdt a szomorúság." A Japán kávéház atmoszférájára vágyakozik, a sakkpartira Nagy Lajossal. S a vágyakozás kifelé, a szabad levegőre eltorzítja a lehetőségek arányait. Mindenkivel elégedetlen, s egyre többet vár, kíván mindőnktől, hozzátartozóktól. Nem érti a mi nehézségeinket, nem fogja föl, hogy viszonylag küzdelemmentesebb, mert elszigeteltebb a helyzete, mint a mienk.

Fogságának ideje alatt felesége adta át írásait a Pesti Hírlapnál Szegi Pálnak — aki azokat Urbanovszky Anna név alatt jelentette meg — és juttatta el fogoly házastársának régebbi verseit a Népszavához.

1933. április 7-én volt Lakatos ügyének tárgyalása. Melléky Kornél ügyvéd védelme alatt — aki mellesleg a Magyar Írás helyettes szerkesztője volt — fölmentették, mert „a nyomozás során nem merült föl adat arra nézve, hogy a vádlottak a Bartha Miklós Társaság alapszabályszerű működésének leple alatt kommunista propagandát folytattak volna". Még aznap szabadon bocsátották Lakatost, toloncházba sem küldték, mint ahogy az egyébként szokásos volt. Ám Lakatosban a pár hónapi rabságban valami húr megpattant. „A küzdelem megroskasztja az embert" — írja naplójában.

1934-ben elválik feleségétől. Anyagi gondok örlik, fia pécsi kollégiumban, kislánya minálunk nevelkedik. Szülei nehezen győzködnek a szőlővel, hogy életüket fönntartsák, s időnként Péter Pálnak is juttassanak valamit. Régi barátaitól, köztük József Attilától is elszakad, bár változatlan szeretettel és megbecsüléssel emlékezik meg mindig róla.

1933. szeptember 8-án kelt idézés már nem találja Podmaniczky utcai, de későbbi Váci úti lakásában sem, ahonnan „ismeretlen helyre" távozott. Az ismeretlen hely: Kővágóörs. Itt kapja kézhez az értesítést fölvételéről az Írók Gazdasági Egyesületébe. Lakatos nehéz anyagi helyzetén azonban nem tud változtatni az I. G. E.

A történelmi, politikai események súlya, s az elnyomó törekvések növekvő terhe csak annál viharosabb ellenállásra ösztökéli Lakatost. Költészete egyre forradalmibb, egyre lázadóbb:

Hé pásztor, ne remegj! Megvan a nyáj még, el se széledt,
sötét van, igaz, és nyüszít a szél, harapós hideg
csattan a rögön, — hát szítsd a tüzet, mert hosszú az éj
s vad csorda verődik alattomosan lesre, révedt
nyájad közé... (Pásztor vigyázz)

Vénülő ebem: versem,
tutulj hát, úri szag van,
bátorítsd görhes merszem,
erősítsd tűzben, harcban. (Láncravert eb)

Börtönnaplójának soraiban is árulkodó megtörtségét hamarosan legyűri föltámadó harci kedve. Az egyre inkább pokollá váló Európa szörnyűségei ellen csak kíméletlen és megalkuvás nélküli, elszánt harccal lehet szembeszállni. Tudja a vállalás nehézségeit, ismeri következményeit, de nem nyugszik bele a törődöttségbe, holott lelki válságán túl testi szenvedések is hozzájárultak rövid ideig tartó meghasonlottságához. S egyre dacosabban kiáltja ki gerince ferdeségét, mintha az szükségszerűen együtt járna egyéb rosszakkal, mintha az összetartozna az élet tengelyének elferdülésével. A harmincas évek második felében, 1934-től 1941-ig tartó öt-hat évben alkotta meg költeményeinek legjavát.

1935-ben írja meg azt a fájdalmasan találó önportrét, amely később, 1940-ben a *Korunk*-ban jelent meg:

A háta görbe s görbén járt sokat.
Lázadó lett s lázított másokat.
Lecsapott rá a társadalmi rend:
pusztuljon el, aki balra kileng.

Kenyere nincs, mert harc a kenyere
és forradalmi dallal van tele.
S ha csordultig telik s buggyan a dal,
az ügyész úr hűs fogházat javall.

Már kétszer ült, s a lomha hónapok
a fogházban köszöntek jónapot
s döngtek durva fegyőrlábakon.
Ha zárkatársa volt a fájdalom. (Ének magamról)

1935-ben Budapestre költözik megint, s a József utca 37. számú házban Cserepes szobrászművész bohém tanyáján lel otthonra, ahol elég vegyes művészkolónia verődött össze, köztük a tehetséges kommunista költő, a később Párizsba vetődött Perneky István. A kissé könnyelmű társaság rossz hatással volt Lakatosra. Míg Gaál Gábor sorai föl nem rázzák: — *„Kedves Uram! — írta Kolozsvárról a Korunk nagytekintélyű szerkesztője — Ön elhallgatott? Miért? Miért nem dolgozik? Nincs semmi mondanivalója a Korunk számára? Nagyon szívesen venném, ha írna, s válaszolna jelen soraimra. A régi megbecsüléssel Gaál Gábor."*

1935-ben a Kertész utca 24-ben szerez lakást, ahol a Szakszervezeti Központ volt.

1936-ban leszerződik gépszedőnek Neufeld Zoltánhoz, a Pannonia nyomda tulajdonosához, aki akkoriban az ellenzéki lapok kiadványait nyomtatta. Az ólom nem Lakatos tuberkulotikus fertőzésre hajlamos tüdejének való. 1937-ben a pesthidegkúti kórházban, majd az újpesti kórházban gyógyítgatják makacs betegségeit.

1938-ban a maga elhatalmasodó betegségét vetíti ki a korhadó társadalom tükrére: hangja egyre vádolóbb, indulata egyre szenvedélyesebb. Önmagának bajagondja mindegyre átfogóbban a közösség, az egész magyar társadalom gondjának, szenvedésének vetülete:

A népem ez, szúvas gerince mállad,
s az úri szél szikkasztja ezt a földet, —
és kóbor itt, hazátlan mint az állat,
akit kivernek s végül is megölnek. (Országos láz)

És tovább tágítja a kört, amelybe a náború vad képei is beleolvadnak. A ritkás betűkkel szedett *barna* szín ismételt emlegetése és a *nyalábos kéz* ritkított betűi egyértelműen és félreérthetetlenül kiáltják háborgását: *barnán sújt az ítélet, — barna védjegyű áru, — barna szél fojtogat,* továbbá a *nyalábos kezek fojtogatása,* — nyomán kel ki a német és olasz fasizmus ellen, melyeknek veszélyeiben *vörösre lobban haragja.* A forradalom és a természet képei forranak össze *Takarjatok be fellegek* című versében — ami ritka nála. Különös, hogy ez a nagy Balaton-rajongó milyen kevés alkalommal mutatja bensőséges kapcsolatát a természettel, de a politikai állapotok irdatlan őserdeje leköti minden érdeklődését és indulatát.

Karót szegezzen rendetek —
szuronyként — szőlővenyigék!
Vörös dalt énekeljetek
naptejű dombok hajlatán.

S te édesanyám, Balaton!
pengesd ki nádi citerán:
már fészkel a forradalom
osztályom üszkös sebein. (Takarjatok be fellegek)

1939-ben a Népszava négyhetes betiltása után három verssel jelentkezik a lap hasábjain. A *Homály,* az *Őrző* és a *Vihar* című versekben a háború iszonyata harsan: — *Vér füstölög messze vidéken, — s gázfelleges az ember álma, — hidak horpadnak, utak úsznak, s a nyálkás, iszapos mocsoknak lomhán kavargó örvényében deszkák merülnek, rongyok buknak, kincsei nyomorult faluknak.* — Pénztelensége, nyughatatlansága Pesten egyik lakásból a másikba, Pestről Kővágóörsre, Kővágóörsről Pestre kergeti. 1939-ben a Garay téren lakik, azt is otthagyja rövidesen. Tízszer összegyűjtöm megjelent írásait, tízszer elkéri tőlem, tízszer otthagyja előbbi lakásában, ruháival, fehérneműjével, könyveivel együtt, csip-csup lakbértartozások fejében. 1940-ben néhány hónapig nálam lakik, aztán könnyebb lesz sorsa, mikor Zilahy Lajos *Híd* című lapjának segédszerkesztője lesz, s versei is jelennek meg a folyóiratban.

1941-ben meghalt édesapja. Már halálát megelőzően eladták a nagy kővágóörsi házat. és leköltöztek a szülők Révfülöpre, ahol a ház árából szőlőt és kis vincellérházacskát vásároltak. Apja halála után Lakatos is hazaköltözik, s jól-rosszul kiveszi részét a szőlőmunkákból. Otthonról ezt írja egy levelében: „Poéták szokása az álmodozás, légvárak építése, a poéták szokása, hogy nagyobb darab kenyeret szeretnének nemcsak önmaguknak de más kezébe is. Ezért is utálják őket, s a lexikonok s egyéb komoly útmutatók (irodalomtörténetek) alapján lázadóknak, rebelliseknek, forradalmároknak nevezik őket, külön életrajzzal a gyerekek és felnőttek számára." — És versbe szedve:

Ez a tanya másoké, s másoké a bank, a gyár.
Ez a haza másoké, — nekünk szurony s puska jár.
Mienk csak a szájkosár és a hazánk árkai,
fordulj farkas, a halál meg tud szépen váltani.
Mienk csak a szájkosár és a hazánk álmai —
éhséghegyezte fogunk mikor fogjuk, ordasok,
oldalukba mártani!? (Szájkosaras farkasok)

S egy másik versében:

S így lettem én is háború,
hömpölygő vér a jelenen, —
elöntve istent és hazát, —
vörös színével kergetem
az úri csordát. Csattanó
versem a vékonyukba vág,
suhogva szaggat rangokat
és Krisztus-áruló csuhát.

S így lettem jaj és siratás,
népem fölcsukló sóhaja,
tűz, kit a tőke és haszon
nyomorral, gonddal oltana.

S így lettem apátlan apa,
hazám éhe, kenyértelen...

Majd a befejező szakasz, s utána az Ajánlás:

Negyvenkettő. Ez én vagyok.
Negyvenkét évem szembenéz, —
árnyékos gödrű arcomon
őszül a férfi-szenvedés.

*

Villamoson is mondd e verset
s keményedj sötét ütemén.
Véres idők tollával írtam —
s rettenetekben küldtem én. (Születésnap férfihangon)

1941-ben elszakad a költészettől. A növekvő fasizálódás és féktelen német-propaganda ellen odahaza Kővágóörsön nyílt, szenvedélyes és kihívó ellenpropagandába kezd. Nemcsak magántársaságban, hanem nyilvános helyeken, kocsmában is hangos szóval uszít a németek ellen, dicséri a szovjet rendszert, hirdeti a szovjet hadsereg biztos győzelmét, hallgatja a nyilvánosság előtt néhány vakmerő társával a külföldi rádióadásokat. Bár egyremegy, hogy nyíltan, vagy magántársaságban hangzottak el kijelentései. Hogy a falubeli községi tisztviselők ellene vallottak, még csak hagyján — tekintetbe véve az akkori tömeghangulatot —, de ellene tanúskodott, súlyosan terhelő adatokkal magántársaságban elhangzott kijelentéseivel, két falubeli „barátja", gyerekkori pajtása, két testvér. Statárium volt. Halálra ítélhették volna. Jellemző az akkori idők gyalázatos, gyáva és gerinctelen embertelenségére. Hiszen — hallgathattak volna. Házasságkötésének, boldogságának egyik tanúja, dr. M. K. volt az egyik, ki most ellene tanúskodott.

1941. szeptember 9-én tartóztatták le a csendőrök Lakatost ötödmagával. Beszállították a járás székhelyére, Tapolcára. Lakatos társait október 7-én kelt végzéssel szabadon bocsátották. Őt magát a tapolcai főszolgabíró elé állították.

Itt álljunk meg egy szóra. Két jellemző epizód elmondására.

Lakatost faggatja a tapolcai főszolgabíró, dr. F. L. Komisz, pöffeszkedő. Lakatos megelégeli. Elugrik a csendőr mellől, oda a Nagy Úr íróasztala elé. Csontos öklével rácsap az íróasztalra: — Fogok én még ítélkezni maga fölött, főszolgabíró úr! — üvölti az arcába.

És ítélkezett.

Tanúvallomása nem segített a főszolgabíró úr előmeneteléhez a fölszabadulás után.

De a főszolgabíró sem bocsátotta meg az asztalracsapást, mint a későbbiekben látni fogjuk.

A másik epizód:

A Lakatos „birtok" körül egy Zichy „gróf" vásárolta sorba a földeket, szőlőket. Saját villája ott állt száz lépésnyire a Lakatos-háztól. Már csak ez az apró Lakatos-szőlő maradt kis idegen sziget a grófi birtok közepén. Hiába igyekezett a gróf a szőlőcskét megszerezni, az öreg Lakatosné állhatatosan ragaszkodott a szőlőhöz, a házhoz, s makacsul ellenállt, hiába ígérgetett fűt-fát a gróf úr. 1941-ben történt, az öregasszony és a gróf ott állt a két birtok határán. A gróf kiabált, fenyegetőzött, az öregasszony megfélemlítve, keservesen zokogva már-már kötélnek állt: eladja a birtokát. Éppen ekkor érkezett a színhelyre — deus ex machina — Péter Pál. Rögtön megértette a helyzetet. — Tudja mit, gróf úr — vágta kihívón a szemébe —, előbb lesz a maga birtoka az enyém, mint a mienk a magáé!

És az övé lett.

A fölszabadulás után a földosztáskor Lakatos nevére írták a gróf házát, két és fél hold szőllejét.

A szeptember 9-én történt előállítás után a főszolgabíró azonnal kihirdette az internálási határozatot. Lakatost a pesti Mosonyi utcai gyűjtőfogházba szállították.

Amikor itt meglátogattam, kivételes helyzetben voltam. Egy rendőrszázados ismerősöm volt itt, aki egy rokonommal volt jó barátságban. Fráter Kálmánnak hívták. Érkezésemkor benn a szobájában ajka elé tette ujját, s az ajtó felé mutatott. Nyilván őt is figyelték. Az ablak elé ülve suttogva beszélgettünk. Figyelmeztetett, hogy ha nem akarom a magam s családom vesztét, ne látogassam Lakatost. Aztán őrt adott mellém, aki elvezetett Lakatoshoz. Élelmiszert vittem, s a régi

télikabátomat. Lakatos a földön feküdt, rossz bőrben volt, de igyekezett nem mutatni kedvetlenségét. Nem előttem — rabtársai előtt játszotta a vidámat.

Kistarcsán, a következő internálási paradicsomban már nem voltam ilyen szerencsés. A bejáratnál megkérdezték, kit látogatok meg, igazoltattak, fölírták személyi adataimat, lakásom címét, zsebeim tartalmát kiürítették s egy kis zacskóba téve helyezték el a portán. A magammal vitt, Lakatosnak szánt holmit aprólékosan átvizsgálták.

Lakatost az udvaron találtam, séta közben. Örömmel fogadta a kapott holmit, különösen a télikabátot, amely boldogult apósomé volt. E látogatásom után néhány napig figyeltek, követtek. Néhányszor észrevettem a kapunk körül ugyanazt a figurát ólálkodni. Csak pár napig tartott, azután nyilván abbahagyták. Úgy látszik, csak kisvad voltam.

Kistarcsa után Lakatost a nagykanizsai kisegítő táborba vitték, amelyet a Frank kávégyár telepéből alakítottak ki. Minthogy a törvény rendelkezése szerint az internálás fönntartását minden hat hónapban fölül kell vizsgálni, Lakatos a fölülvizsgálat megtartásáért folyamodik, illetőleg szabadlábra helyezéséért, az ellene lefolytatandó per megtartásáig. A tapolcai főszolgabíró a vármegyei törvényszéknek küldött iratában közli, hogy „Lakatos Péter Pált Kővágóörsre semmi körülmények között nem engedem vissza, inkább élete végéig internálás alatt tartom". E nyilvánvalóan önkényes kijelentést még a Belügyminisztérium is kifogásolta, és a főszolgabírót megintette, de a belügyminisztériumhoz intézett fellebbezésében Lakatos hiába hivatkozott a főszolgabíró elfogultságára, személyes ellenszenvére és hogy az elutasítást nem indokolta meg, — kérelmét visszautasították.

Másfél évig tartott Lakatos rendőrhatósági őrizetben tartása Nagykanizsán. Számtanra oktatott, s történelemtanítás ürügyén politikai előadásokat tartott, szoros baráti kapcsolatba került szerb internáltakkal, szerbül is kezdett tanulni, és néhány szerb nyelvű verset fordított magyarra.

1943 februárjában kísérték Győrbe, ahol február 27-én hirdettek ügyében ítéletet. (Ezeket és a későbbi törvényszéki és belügyminisztériumi adatokat a Párttörténeti Intézet munkatársainak szíves segítségével gyűjtöttem össze.) A győri törvényszék öttagú tanácsa két és fél évi fogházbüntetésre ítélte, 1. az állam és társadalom törvényes rendjének fölforgatására irányuló folytatólagosan elkövetett izgatás vétsége miatt, 2. valótlan hírterjesztés vétsége miatt (a németek vereségéről), 3. háromévi hivatalvesztés és politikai gyakorlatának fölfüggesztése. Szabadulási nap: 1945. augusztus 27.

Közel másfél évi internálás után.

A győri fogházban töltött napokról sűrű és bőséges levelezéséből értesültem. A rabság első napjaiban írta: „Nyugodjatok meg, én is nyugodt vagyok. És ne szomorkodjatok, ha nem lehetek köztetek, mert úgyis eljön az idő, amikor békesség lesz és szabad lesz az ember." Kezdetben nem volt rossz dolga. Bár sokat kellett dolgoznia, de irodai beosztást kapott, s a nagy elfoglaltságnak némi jó oldala is volt, mert nem tudott mindig sorsán töprengeni. Három nappal ügyének tárgyalása után megérkezett a belügyminisztériumi végzés, amely megváltoztatta a tapolcai főszolgabíró és a megyei alispán határozatát, megszüntette az internálást és elrendelte Lakatos szabadlábra helyezését ügyének tárgyalásáig. Ez a végzés januárban kelt, ami azt jelenti, ha idejében megérkezik, Lakatos néhány hétre hazautazhatott, elbúcsúzhatott és fölkészülhetett volna a győri fogságra, és egy kissé összeszedhette volna magát otthon. Nem vitás: a késés szándékolt volt, a tapolcai főbíró személyes bosszúja, aki nem bocsátotta meg Lakatosnak az asztalra csapást és fenyegetést.

Hivatalos munkájának befejezése után Lakatos olvasgatott és jegyezgetett. Májusban Romain Rolland *Elvarázsolt lélek* című könyvét kéri, Anette és Marc alakjait akarja maga mellett érezni. Csodálatosan biztos hittel bízott a fölszabadulásban és bámulatos nyugalommal, türelemmel várta eljövetelét. Nyoma sem volt a tíz évvel ezelőtti rabság elkeseredett, türelmetlen lelkiállapotának. 1943 szeptemberében így ír: „A szabadságért nagyon sokat kell áldozni, igaz, hogy mindent megér... Keménynek kell lenni a szabadságért, még a lírának is, hogy ezután el ne vehesse tőlünk és utódainktól senki. Majd azután jöhet az ellágyulás. De addig kattogni kell a dalnak, robbanni és égetni, mint a tűznek." Bátran néz szembe az eljövendőkkel: „És még az az erő is, amely sokszor fölösleges lévén, másban robbant ki bennem, az az erő sem fogyatkozott, csak kissé gazdaságosabb lett. Hiszen most takarékoskodni kell mindennel." És egy kis, zárójelbe rejtett kacsintással: („Nevetsz ugye rajtam, a nagy pazarlón?")

1944 szeptemberében a 177/1943 tkv. számú fogoly kéri büntetése félbeszakítását, 1945 március végéig, gyomorbaj, vérszegénység, valamint a hosszú rabság

következtében előállott és súlyosbodó börtön-pszichózis miatt. Mindezeket a fogházorvos megállapítja, igazolja az ideggyengeség miatt föllépő betegségek valódiságát, és javasolja a környezetváltozást, amelytől Lakatos egészségi állapotának javulását várja. A kérelmet fölterjesztették az igazságügyminiszterhez, aki azt elutasította.

1944 november elején átszállítják a győri fogház rabjait a komáromi törvényszék fogházába. A szovjet csapatok ellenállhatatlanul törnek előre. Komáromból tovább terelik a foglyokat Zalaegerszeg felé. Lakatos útközben megszökik. Baj nélkül érkezik haza, Révfülöpre. Ott rejtőzködik a ritkásan elszórt kis házacskák közötti szőlőpincéjében, de a szomszéd kisparaszt elárulja. Lakatost elfogják a csendőrök, újra rab.

De már nem sokáig. A menekülő nyilas hordalék iszapja átcsap a határon túlra, s a hazai föld megtisztul a szennytől. Lakatos hazaérkezik, végleg szabadon, boldogan.

Pártszervezet! Lakatos. Földosztás! Lakatos. Gyűlések szervezése, előadások tartása, Lakatos, Lakatos! Lakatos tele munkával, tettrekészséggel, lelkesedéssel. Elküldik két hétre Zalaegerszegre, szemináriumba.

Mire visszaérkezik, az történik, ami akkoriban sajnos, nem volt egyedülálló: lebunkózták. Fájdalmasabban, nehezebben elviselhetőn, mint amikor poroszlói valóban bunkóval verték fejbe. Lakatos távolléte alatt anyagi természetű és egyéb rendellenességek fordulnak elő a pártszervezet életében, és az Egerszegről visszaérkező szemben találja magát az elképesztő vádakkal: sikkasztás, pártellenséggel lepaktálás, és isten tudja, mi még. Még a hamiskártyás rágalom is szájról szájra járt, holott életében sem volt kezében kártya. Persze, később tisztázódnak a vádak, hazug, komisz irigykedés azok részéről, akik csak utólag, a fölszabadulás után jöttek rá, hogy ők a fölszabadulás előtt is kommunisták voltak, törtető gerinctelenség érdemvadászata — és nem utolsósorban a földosztáskor juttatott ház és szőlő irigylése miatt. Lakatosnak B. F.-hez, a falu bírájához írott leveléből alkothatunk képet az árulás tömény aljasságáról.

A birtokomban levő levél csak részlet, ceruzával írott, s nem tudom, másolat-e, vagy el nem küldött levél? Tartalma súlyosan vádoló és mélységesen elkeseredett. B. F.-et Lakatossal együtt tartóztatták le és kísérték be Tapolcára 1941-ben, de az októberi végzés alapján B. F.-et is szabadon bocsátották. Ám míg a többieket rendőri felügyelet alatt tartották, B. F.-et ez alól a kötelezettség alól hamarosan fölmentették — ami alátámasztja Lakatos vádját, hogy B. F. már Tapolcán is áruló volt. Ott azt is fennen hangoztatta, nyilván jól irányított célzatossággal, hogy hiábavaló Lakatos politikai harca, mert úgyis a németek fognak győzni. „Az én személyem nem számít — írja levelében Lakatos —, mert tiszta voltam, maradtam és maradok, és nekem nincs védekezni valóm." Azt veszi súlyosan terhelőnek, hogy B. F. együttműködik és összefog a volt nyilasokkal és németbarátokkal, az újonnan földhöz juttatottak ellen.

Beletemetkezik a gazdasági munkába, szőlőművelésbe. 1946 júniusában ekképpen ír: „Mostanában mindig hallgatok. Nagyon sok a munka a szőlőben, s mivel az elmúlt évben rosszul gazdálkodtam, anyagilag, idegileg és egészségileg — hát most kétszeresen kell megfizetni mindenért."

1947 június: „Megint a hosszú hallgatás, biztosan rossz testvérnek gondoltok, s ami az írást illeti, úgy látszik, valóban rossz testvér vagyok. De hát nálam, mint tudjátok, a levélíráshoz is hangulat és nyugalom kell. Most megvan a nyugalmam, s megvan a hangulat is hozzá. A nyugalom: orvosi rendeletre fekszem. A szívem rendetlenkedik. Azt hiszem, lírikushoz illően, a szívem fog elvinni egyszer."

Nem a szíve vitte el. Vagy nem csak a szíve.

1948-ban Tatára kerül kórházba, és itt megismerkedik a helybeli gyógyszertár vezetőjével, Ferenczi Irénnel. Még ez év júniusában összeházasodnak. Budapestre költöznek. Lakatos 1949 elején az Országos Fürdőügyi Igazgatóságnál helyezkedik el, majd ennek feloszlása után jó barátja, Jócsik Lajos, a neves közgazdász mellé kerül a Szervestrágya Gyűjtő és Kereskedelmi Vállalathoz, mint műszaki ellenőr. Még ebben az évben régi jó barátja és elvtársa, Zbisko József juttatja a Fémmunkásokhoz, mint kultúrigazgatót. Zbisko 1935-ben szabadult fogságából, de illegális tevékenységét változatlan következetességgel folytatta, s így került állandó érintkezésbe, majd jóbarátságba Lakatossal. De Lakatost örökös nyughatatlansága, szertelensége innen is továbbkergeti.

Második házasságát is fölbontja. Csörsz utca 1. szám alatti lakásának ablakai alatt a déli vaspálya Balatonra tartó vonatai pöfögnek, s Lakatos hazavágyását nap mint nap erősítik. Csak otthon tud nyugtot találni. Hazautazik. Ezúttal végleg. És vesztére.

1951-ben a pártbizottság nem kívánja megtűrni Lakatost tagjai sorában, és tagsági könyvét bevonják. Bár a kizárás ténye nem konkrétizálódik, a csapás csapás marad. Elveszik tagsági könyvét Lakatosnak, aki szerelmes extázisát költészetében ekképp kiáltja kedvesének:

— szeretlek, mint a forradalmat! —

és szerelmes ellágyulását asszonyának mellére hajtott fejjel ekképp:

— ... más istent kér: vigyázzon asszonyára,
álmában is híven.
Istenem nincs s álmában mégsem árva
az asszonyom: a Párt őriz Szívem.
Aludj. A Párt vigyáz, s a melleden
szabadság álmodik.

Kis szöllejét műveli megint, nehéz körülmények között. Amely körülmények számát ő maga is egyre szaporítja.

Az Irodalmi Alap értesíti, hogy fölvette tagjai közé. Ettől fogva havonta 667 Ft nyugdíjat élvez. Semmiség ez, könnyűkezűségéhez mérten, s orvosnak, orvosságnak fedezésére.

Jó a termés! Folyik be a jövedelem, de folyik a bor is. Nem marad meg semmi, nem marad. A pénz sem, a bor sem, feleség sem, gyerek sem, barát sem. Nem marad meg mellette semmi, senki. Végül én is elhagyom.

1953 végén eladja az anyja feje fölül a kis házat, a kis szőlőt.

Sajnálkozásomban, haragomban keserű szemrehányással vontam kérdőre Lakatost, nem mérsékelve rosszalló kijelentéseimet. A hosszú rabságot szenvedett ember a szabadságban nem tudta elviselni szabad elhatározásának korlátozását. Durva hangú levélben válaszolt. Megfogadtam, hogy annak a grófi háznak küszöbét, ahová édesanyját is áttelepítette, soha életemben nem lépem át.

Persze hogy átlépem a küszöbét.

A régi ház ára hamarosan elúszott, most a hordóit kótyavetyéli el Lakatos, s nincs hová tárolni a borát. Egészségi állapota javul, egy ideig rendben van minden, aztán kezdődik elölről a baj. Eladja a félház tetőcserepeit. A pénz elfolyik, s újra csak a kegyetlen nyomor.

Aztán letelik a tízévi tilalmi idő, s eladja a juttatott szőlőt. Aztán eladja a házat is.

Eladja a házat, eltartásért. Neki magának csak egy kis zug marad, amely eredetileg kamrának készült. Az ágy is éppen csak hogy elfér benne. Ott fekszik Lakatos. Újabban asztma is kínozza. A szoba szellőzését egy kis lyuk helyettesíti a mennyezet alatt — bár az se lenne! A ház új gazdái disznóólat építettek a nyílás alatt, s a kamra tele léggyel, ellepik a beteg arcát-testét. Nincs ereje elhessegetni.

Gyerekeivel bevitetjük a tapolcai kórházba. Ezután már csak ennyiből áll az élete: egyik kórházból ki, rövid ideig az otthoni kamrában, aztán a másik kórházba be. Budapest, Tapolca, Szombathely, Budapest, Tapolca.

1952-ben utolsó versét írja, az unokájának, *Forradalmi altató* címmel.

Vénülő nagyapád is virraszt:
őrzi a jövendőt, a békét, —
sose nyugvó parázs szívében
a forradalmi fáklya még ég.

Prózája nem érkezett el a megírni szándékolt nagyregényig. Első elágazást a lírától az *Idők szomorúságában* című írása mutatja, mely vers prózában. A további átmenetet a *Feltámadás,* majd a *Börtön* című novellái képviselik. A *Tűz van* című novellában a templomi áhítatos gyülekezet éles kontraszthatással alakul át a tűzvészben istenkáromló tömeggé, háttérben a meggyötört nép fel-feltörő hangjai adnak reálisabb zengzetet prózájának. De végső kialakulását, mint lírájának hatalmas ívben felfelé lendülését is, elfojtotta 1941-ben letartóztatása és bebörtönzése.

Zsengekorú költészetének ösztönzői: a paraszti dal, és Sik Sándor pap-költőnek a *„Zászlónk"* című katolikus ifjúsági folyóiratban megjelent versei. Költészetében egyikből egyszerűség, másikból ünnepélyes áhítat maradt, egyszerre egyszerű és ünnepélyes: csendélet lobogó zászlókkal. A proletkultos idők termését jól ismerte, de egész habitusa idegen volt ettől a szellemtől, sokkal reálisabb volt. Mindössze kezdeti korszakában tükröződik politikai lázadása formai lázadásban, némi expresz-

szionista ízekben, és a szabad vers széles határai között. A *Nyugat* és a *Jóság*, valamint egy ideig a *Magyar Írás* költemények szomorúsága nem egyedülvaló és elhatárolt — a saját panaszszaván túl a korszak költőinek közös hangulatát mutatja. A bánatban ringatózás a költő egyéni kiábrándultsága és közhangulat is. De ha Lakatos időnként megtört is volt, sohasem reménytelen — mindjobban összeszorítja fogát és mind bátrabban néz a jövő elé. Néha még ingadozó, társadalmi élményanyagát, világszemléletét nem mindig fedik a keresztbe fektetett kifejezési eszközök. De tematikája mindvégig személyes természetű, mindig élményszerű és nem tételszerű. A hömpölygő, áradó sorritmus helyébe véglegesen a szigorúan strófikus rend lép. Érett korának műveit teljesen áthatja a forradalmi szenvedély, lírája tele van dialektikus ellenképekkel, a ki sem használt lehetőségekig — ebben rejlik költészetének drámaisága. Szerelmes verseiben csak tiszta szexuálitás van, semmi erotika. Költői műhelymunka nem érződik versein, lendületesen alkot, futtában, kapásból, s nem ráérősen. Eredményes akar lenni, hatni akar, nem megindítani, gyönyörködtetni vagy elkápráztatni. Énekében „országos láz zihál", és „Az osztályellenségről való ének" villoni hullámzása mégis elkápráztat.

„Sose nyugvó parázs szívében a forradalmi fáklya még ég." Verset már nem ír többé, de politikai tisztánlátása változatlan. Dühödten támadja állandóan Sztálint és Rákosit, szenvedélyesen kikel a Rajk-per idején a túlkapások ellen. Órákig vitázunk, nyári otthonlétem idejében, érvelése annyira meggyőző, hogy levesz a lábamról. S ha Pesten történik ez, ki tudja, mi lett volna Lakatos sorsa. Odahaza csak csendesen félreállították, eltiltották minden párttevékenységtől.

1955-ben egy fiatal író, Bányai László tartózkodik nála, és jegyzi föl Lakatosnak József Attilával kapcsolatos emlékeit. Ezeket a följegyzéseket még ő maga kezdte írni, de nem volt képes folytatni. Utolsó kísérlet ez, hogy József Attila bensőséges barátja ne vigye magával a sírba nagy költőtársával közös emlékeit.

Még egyszer, az 1956. év októberi napjaiban, esetten és törődötten is, utoljára még tanúságot tesz elvhűségéről, politikai ítélőképességéről, bátorságáról. Kiáll a megvadult emberek elé, s közibük kiáltja: — Őrültek! Nem tudjátok, hogy amit csináltok, az ellenforradalom?! — S azok, akiknek földet osztott 1946-ban, megköpdösik, arcul verik, megrugdossák.

1958-ban gyerekei a budapesti Margit kórházban helyezik el. Lakatos jókedvű és bizakodó. Aztán ismét a szombathelyi kórházban ápolják, 1959. május 5-től július 1-ig. Néhány hét múlva pedig a tapolcai kórházban látogatom megint. Ezúttal utoljára. 1959. augusztus 26-án hunyt el.

A fölszabadulás előtt Lakatos politikai szerepe költői küldetése elé nőtt fontosságban és hatásában. Ám közben eltelt az idő, s alkalmasint nem időszerűtlen, ha helyükre tesszük a dolgokat, s hogy Lakatos Péter Pál költészetét is besoroljuk méltó helyére. Gazdálkodjunk hasznosan örökségünkkel, jobban — mint ahogy Lakatos tudott.

Ő nem tudott gazdálkodni. Se erejével, se egészségével, se képességeivel, se forradalmi szenvedélyességével, se pénzével, se lelki tartalékaival. Csak pazarolta, pazarolta javait.

A fölszabadulás után politikai, eszmei megalkuvásnélkülisége elárad egész lényében, nincs más igazság, csak a magáé. Nem tudja fölfogni, hogy a malom nem őröl, ha nem fúj a szél, de a szél akkor is fúj, ha nincs már malom. Ez az ízig-vérig forradalmár a fölszabadulás után is mindig fáj-magokat vetett és sértődéseket aratott. Ha a rabságban a szabadság álma volt a kényszerből föloldó, a szabadság a mindenben akadályozatlan képzetébe ringatta. Amikor pedig olyan érzékenyen reagált minden távoli osztályharcos zörejre, süketen ment el néha a mindennapi élet kiáltó jelenségei mellett. Anyagi korlátozottságok kívül estek képzeletvilágának határain, ezek csak elhanyagolható kispolgári jelentéktelenségek voltak számára.

— Alkotó ember — szokta volt mondani magáról, kissé fellengősen, bár egyébként semmi sem állott tőle távolabb, mint a pátosz. Nem becsülte túl szerepét és értékét, de helytelenül értékelte. A kommunizmus társadalmon kívül helyezése, az illegalitás, az illegális magatartás a legális körülmények között is eluralkodott viselkedésében. Az illegalitásban — érthetően — egy mindig jelenlevő feszültség keletkezett, amely helyenként eltúlozta, időnként lebecsülte a külső jelenségeket, néha ártókat semmibe vett, néha ártalmatlanokat fölnagyított. S ez az idők folyamán helyet adott egy felfogásbeli labilitásnak, amely mintegy lázadó reakció volt a társadalom merevségével szemben. Ehhez járult az a többlet, amely bizonyos cellinis, vagy Balassa Bálint-os előképekre támaszkodva, a költőnek még a másokért szenvedőnél, s még inkább a polgárnál több jussot követelt, s annál inkább hely-

telenül — mert hiába követelt. Hiszen az elvtársak, maguk is hosszú ideig ugyancsak szorongatott helyzetben, nem tudtak segíteni, vagy segítőkészen melléállni, akkor sem, amikor még nem is lehetett, s bizony akkor sem, amikor lehetett volna.

Hiszen egykor együtt álltak a vártán, bajban, viharban, szilárdan, hűségesen! Ha egyszer egy régi elvtárs idézte volna a múltat betegágyánál megjelenésével, ha egy fémből, vagy akár csak papírból készült elismerő jelképet kapott volna a múlt harcaiért. Vagy netán — horribile dictu! — kiadták volna összegyűjtött verseit, — aminek hiánya életének legnagyobb gyásza volt. Vagy talán a felszabadulás óta csak Lakatosnál tehetségesebb és pártosabb költők verseit adták ki?

Nos, 1957-ben mindenesetre kizárták az írószövetségből.

Annál a tűznél, amely hajdan lelkében lobogott, már senki sem melegedett, ő maga sem, s alig maradt belőle más, mint füst és korom. Amitől mindenki menekült.

Miért e halálos magány?
Mert millióké élete.
S jeges, zord csúcson aki áll,
bolondot ki is értene,
s ki lágyulna kemény szaván?

Egy Lakatosról szóló rövid megemlékezésemben (Új Írás, 1961. november) néhány évvel ezelőtt azt írtam: — minden ember élete titkokkal árnyalt, s csak aki embertársának mellére szorított fejjel hallgatja szívverését, kerül közel az igazsághoz. — Most próbáltam fölfedni a titkokat, meglelni a lélek lezárt ajtajának nyitját.

Mielőtt e róla szóló írást elkezdtem, leutaztam Tapolcára, a sírjához, s lefotografáltam. Keresztfája kissé félredőlt, nevének betűit lassan belepi a moha. Borús idő volt, homályos lett a kép. Ez sorsa holtában is.

Temetése napjának reggelén, a gyászmenet érkezése előtt kimentem a frissen ásott sírgödörhöz. Ez lesz hát utolsó lakhelye. Kórházak, börtönök lakója, búcsúzom tőled. Újpest, Pesthidegkút, Tapolca, Tata, Szombathely, Margit kórház — Mosonyi utca, Markó utca, Kistarcsa, Maglódi út, győri fogház —, mindenüvé utánad mentem.

A temetése szép volt. Két veszprémi írótársa, Marton László és Cserhát József búcsúztatták. A járási pártbizottság a saját halottjának tekintette, friss sírhantja fölött fölhangzott az elvtársi kórus gyászdala. Ezzel lezáródott Lakatos Péter Pál kommunista költő tanulságos élete.

BECSKY ANDOR

ANTAL JÁNOS

(1907—1943)

A kortárs e sorokban néhány eltűnt, elveszett kortársára szeretne visszaemlékezni. Rájuk a visszaemlékezés is nehéz, mert oly hirtelen tűntek el. Mindenike valamilyen alkotónak kezdett feltűnni. Versírónak, esztétának, regényírónak, drámaírónak. Majd hirtelen újságíró lett belőlük. Mindent aktualizáltak, izgattak, forradalmasítottak. Átlépték saját műfajaikat, életüket a világ átváltoztatásának mindennapi gyakorlati munkájába fektették, és valahol, műfajaikból kilépve, mennybe mentek. Úgy is, hogy megölték őket, úgy is, hogy a visszamaradt művek torzóiba kell lépten-nyomon ütköznünk.

Elsőnek Antal Jánosra szeretnék emlékezni. A költőre, művészettörténészre, regényíróra és végső formájában történészre, tudományos analízisek írójára. Mindeniken, de rajta különösen kimutatható az átváltozások sokasága. Eszmélkedését 16 éves korában szabad verssel kezdi. Húsz éven keresztül a mozgalom legmélyebb vizeiben is rátalálunk. Az általa kifutott 20 év utolsó verseit a szegedi Csillag börtön ablakpárkányában jelzi, de arra már senki sem talált rá.

Az előzményekhez a Magyar Tanácsköztársaság bukása hozzátartozik. Legjobb, ha először Antal János édesapját, Antal Márkot említem. A matematikus, bőséges érdeklődésű középiskolai tanárt, aki a Tanügyi Népbiztosságon az iskolareform tervezésében éppenúgy felhasználható volt, mint a kassai harcokban.

A bukás után Antal Márk Kolozsvárott kötött ki, ahol gimnáziumot alapított, fia, János is ott tanult. A különleges gimnázium hitelvi pénzekből keletkezett, falai